

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В РЕЦЕПЦІЇ ІВАНА ФРАНКА: МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (56)

УДК 821.161.2Т.Шев:303.833.51.Франко

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.2.\(56\).63-69](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.2.(56).63-69)

Піхманець Р. Тарас Шевченко в рецепції Івана Франка: маловідомі сторінки; кількість бібліографічних джерел – 14; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена висвітленню деяких аспектів маловідомого листування між Іваном Франком і Василем Доманицьким з приводу повного наукового видання «Кобзаря», над яким обидва тоді працювали – відповідно у Львові й Києві. Інцидент виник несподівано, коли Доманицький звернувся з настійним проханням допомогти з'ясувати деякі текстологічні сторінки Шевченкових творів, а водночас наполягав, аби адресат активізував свою роботу в даному напрямку, бо, мовляв, ніхто інший із подібним завданням впоратися не зможе. Франко різко відповів на подібне прохання: з-поміж іншого й тому, що художня продукція поета, за деякими винятками, нібито не варта того, аби справою її видання так боляче перейматися й жертвувати собою, своїм здоров'ям та іншими творчими планами задля її видання.

Подібні епатажно-гострі Франкові висловлювання, які дещо розходяться з його загальновідомими судженнями про художнє слово й національне значення Кобзаря, запропоновано розглядати, враховуючи тодішній його життєво-творчий спосіб буття: посилення душевно-психічної кризи, а внаслідок загострення симптоматики ревматоїдного артриту сталася деформація суглобів і параліч рук. Однією з головних причин такого становища письменник вважав «навал літературної праці, переважно зовсім механічного характеру». У такій ситуації додаткова купа «чорнкової» роботи означала неминуча ескалація захворювання. Таким чином, нападки на Шевченка відбулися, сказати б, рикошетом – притому в піковий період психо-духовної кризи.

Ключові слова: Тарас Шевченко, Іван Франко, Василь Доманицький, рецепція, компаративістика, епістолярій, текстологія, душевно-психічна криза.

Формулювання проблеми. Франкові належить, безперечно, головна заслуга в становленні наукового шевченкознавства і багато його положень у цьому напрямку віддавна стали хрестоматійними. А проте трапляються деякі судження, що розходяться із «традиційними» і загальновідомими. Мотивація деяких очевидна і не потребує спеціальних з'ясуванняв. Зосібна, Сергій Єфремов згадував «показливий» епізод зі свого відрядження («ніби на науку») в Галичину в 1903 році. Часті зустрічі й розмови з Іваном Франком мали наслідком, що той запросив його поїхати разом до Стрия, де повинен був виступити на Шевченківському вечорі. Відчит стосувався поеми «І мертвим, і живим, і ненарожденим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє». Єфремов охоче погодився, хоч і не без внутрішньої тривоги й збентеження, бо знав давніший відгук письменника про цей твір, коли тоді ще «молодий критик з молодечою задирливістю розправився з “Посланієм”, віднайшов у ньому всякі гріхи смертні й засудив, як твір мало не реакційний» [Єфремов 2011, с. 304]. Однак тривога його була даремною. Тепер і тон, і манера його аналізу, та й сам підхід були протилежно іншими: «тонкий аналіз громадського значення Шевченкового твору з дотепними екскурсами в сферу поезики, і ні тіні колишньої загонистості». Про природу такої переміни автор зізнався щиро: «– А, то пуста річ, – якось сором'язливо перебив він мені мову. – Молоді ми тоді, вважайте, були дуже, зелені, чужими все очима на річі дивилися. Драгоманов не

любив “Посланія”¹ – ну, то за ним вже і ми всі. Я умисне оце вибрав таку тему, щоб той давній свій блуд публічно виправити» [Єфремов, 2011, с. 305].

Натомість деякі інші епатажно-дражливі висловлювання Івана Франка спонукають до детальнішої розмови. Сказане стосується, зокрема, дискусії, що спалахнула між ним та Василем Доманицьким і стосувалася наукового видання Шевченкових творів. Для її зрозуміння необхідно брати до уваги, на мій погляд, весь тодішній життєво-творчий мodus письменника.

Аналіз досліджень. За винятком наукової репліки Ярослави Мельник ця сторінка Франкового епістолярію ще не була предметом аналітичного дискурсу.

Мета статті, завдання. Мета статті полягає в тому, щоби в'яснити зміст відповідних висловлювань і збагнути мотиви такої незвичної, епатажно-дивної поведінки. Задля її реалізації необхідно було з'ясувати обставини виникнення інциденту й причини непорозуміння між адресатами, особливості перебігу подій та їх наслідки.

Методи та методика дослідження. Дослідницька методика зумовлена особливостями обумовленої теми, логікою аналітичного процесу й підпорядкована реалізації мети й конкретних завдань. З

¹ Воно й зрозуміло, адже в Шевченкових оскарженнях й інвективах національної еліти він догледів і себе, а також, що не менш важливо, своїх прибічників та ідейних сподвижників: всіх отих «і мертвих, і живих, і ненарождених», для кого національні інтереси були якщо не геть чужими, то стояли на другому, третьому і т. ін. планах [Детальніше див. у кн.: Піхманець 2015, с. 99–103].

огляду на сказане в дослідженні використано евристичний потенціал біографічного і філологічного методів дослідження та здобутки психологічних шкіл, застосовано прийоми порівняльного літературознавства й культурно-історичної школи, враховано особливості текстологічного аналізу. З арсеналу новітньої методології акцент зроблено на принципах герменевтики й феноменологічної критики.

Виклад основного матеріалу. На початку 1908 року в Івана Франка загострилися приступи ревматоїдного артрити, що вилилося (побіч деформації й паралічу рук) в глибоку душевно-психічну кризу. Сам він вказував на три групи «набутих» чинників, які призвели до катастрофи. «Що ж до моєї слабости, то приходилося б зачинати досить здалека і оповідати про річи, неприємні для мене і для інших, а головню про той навал літературної праці, переважно зовсім механічного характеру, про ті клопоти і гризоти, яких аж в надмірній мірі достарчувало міні публічне і природне житте, щоб дійти остаточно до того, що з кінцем 1907 року і з початком 1908 року я чув себе зовсім безсильний, перебув страшенний, майже двонедільний напад мігрени, сполучений з ненастанним дзвоненем в ушах і змушений був, нарешті, засягнути лікарської помочи», – констатував він безпристрасно й із болем у серці в «Історії моєї хвороби» [Франко 1999, с. 183–184].

З-поміж означених етіологічних чинників варто зосередитися на тому, який автор називав головним («головню»): надмір роботи. Мова не так навіть про реалізацію власних творчих планів і завдань, як про «заробітні» будні: попри все, значну частину фінансових надходжень йому забезпечувала саме ота «рутина». У принципі воно природно за нормальних умов праці, регламентації робочого дня, бодай елементарного трудового законодавства і т. ін. Та в житті автора «Мойсея» згадувані складники були дуже й дуже далекими від норми.

Зупинимось на одному конкретному прикладі: роботі в «Літературно-науковому віснику». Про неї Іван Франко згадував пізніше в статті «Ціна літературної праці» (Неділя. 1911. № 40. 15 жовтня) та в авторецензії на вихід збірки «Давнє й нове» (Неділя. 1911. № 19. 6 травня). «Бувши мало не 10 літ головним співробітником, а потім головним редактором “Л[ітературно]-Н[аукового] Вісника”, я можу сказати по совісти, що не пропустив не то одної статті, але навіть одного рядка, не прочитавши його вперед у рукописі і не справивши, де було треба, чи то в порозумінню чи без порозуміння з авторами», – писав він у другій із названих публікації [Цит. за кн.: Горак 2008, с. 409]. Відзначена ретельність, пильність і заповзяття були не просто показником професійної етики, а й глибоко духовним, на межі з релігійним почуттям, що вимагало поваги до автора, до творчої праці як такої, затраченої фізичної й психічної енергії та зусиль, а zarazом розуміння значущості факту появи в друкові творчого дітища для самого автора і для суспільності. Легковаження справою, як і погірливо-зверхне ставлення рецензентів та критиків, письменник вважав «тяжким

гріхом». Та йдеться зараз не про це, а власне про «навал літературної праці, переважно зовсім механічного характеру».

Спочатку становище Івана Франка в редакції було «підрядне» – з оплатою 40 ринських місячно, «а тільки по уступленню д-ра О[сипа] Маковей² [я] обняв фактичне редакторство та коректу з платою по 100 ринських на місяць. В ту суму також входила моя оригінальна та перекладна літературна праця, за яку я не одержував ніякого особливого гонорару» [Франко, 1976–1986, 38, с. 514–522]. При тому Франковим обов'язком, за спогадом дочки Анни, «було самому відносити зроблену коректу до друкарні» [Франко-Ключко 2006, с. 94]. Тож аби впоратися з такою повинністю, він навіть під час засідань у Науковому товаристві ім. Шевченка чи в Видавничій спілці «завжди правив коректи або “вкорочував і прикрашував”, як він говорив, чужі матеріали» [Дукіянович 2011, с. 460].

Займана посада передбачала в галицько-українських реаліях, окрім суто редакторської, ще й виконання сили-силенної найдрібнішої технічної роботи. Внаслідок «на плечі Івана Франка було звалено редагування праць та їх переписування. Ця робота забирала в письменника понад $\frac{3}{4}$ його часу. Додуматись до того, щоб найняти переписувачів паперів, Товариство чомусь не спромоглося і просто використовувало працю Франка» [Горак 2008, с. 448]. Відтак твердження Анни Франко-Ключко, що, мовляв «параліч [батькових] рук був наслідком [...] безперестанного писання, а нервовий шок, що започатковував хвороту, поділав спершу на руки, що були перепрацьовані й перемучені» [Франко-Ключко 2006, с. 148], не позбавлене певних резонів, та лише в деталях (як допоміжний чинник), а не по суті справи.

У сновізійному дискурсі Івана Франка впадає в вічі, що найбільшим потрясінням, крахом а навіть катастрофою для нього уявлялася втрата можливості писати, повноцінно творчо працювати, себто особлива зосередженість на руках, що, втім, природно й зрозуміло: руки були йому не просто знаряддя достатку (яким би він скупим не був!), а й джерелом і засобом внутрішнього задоволення, а в певному сенсі – й способом буття. І ось вони в одну мить втратили всі свої іманентні властивості й давніші преференції, перетворившись нагло на причину та осередок страждань. Тому-то перед внутрішнім зором ввижалися «сотні разів» обмотаними «зубатим, пекольним дротом». А зробили йому таку люту каверзу би то Драгоманові посланці – чорти: у знак помсти за ворохобно супроти принципала. «Поет хотів іще розказати, як чорти “сотні разів обвивали його пальці зубатим пекольним дротом”, але казав потім своєму синові Андрієві перекреслити початок нового речення і закінчити “Історію моєї хвороби”», – завершував черговий розділ психобіогра-

² Осип Маковей покинув Львів і перебрався до Чернівців в березні 1899 року, й тоді Іван Франко обійняв посаду головного редактора «і на цьому становищі витримав до кінця 1906 року» [Гнатюк 2011, с. 296].

фії письменника очевидець [Мочульський 2016, с. 101–102].

Залишимо без коментарів згадку про «духовного батька» як таку, що потребує окремої розмови [Піхманець 2016], і зауважу, що насправді такі різні зміни в структурі суглобів, «ненормальні» порушення й деформації кісток, що просто-таки жахали Франка, його близьких та оточення, не є чимось винятковим, дивовижною чи анатомічним монстром і не виглядають екстраординарною аномалією або, даруйте за тавтологію й жорсткі формулювання, «ненормальністю» з погляду закономірностей перебігу і наслідків того типу хвороби, яку ретроспективно ідентифікували в письменника Микола Шеремета й Лідія Ясинська [Шеремета 1981; Шеремета 2000]. «Рентгенологічні обстеження показують за наявності тривалого або рецидивуючого запального артриту навколосуглобову остеопорозу, зменшення простору суглобів та ерозійні зміни. Останні часто супроводжуються яскраво виявленим периоститом, особливо в метатарзальних, фалангових та тазових кістках», – читаємо в «Основах медичних знань та методах лікування за Девідсоном: У 2 томах» Кристофера Р.В. Едвардза [Цит. за кн.; Горак 2008, с. 216].

Іван Франко мусив покладатися на волю й добродієність інших, часто чужих людей, залишаючи за собою прерогативу лише продукувати, формулювати свої думки й ідеї. Гірко іронічно він називав себе через такий спосіб творчої практики диктатором. «Утрапивши в цвітні 1908 р[оку] можливість писати й працювати обома своїми руками, я не раз жартома говорив, що я з письменника авансований на диктатора, бо мушу диктувати іншому те, що вперед міг писати власною рукою», – з боєм і мукою в голосі відзначав він у примітці до поетичного переспіву за мотивами історії Стародавнього Риму – «Перший диктатор у Римі» [Франко 1976–1986, 7, с. 239].

Попри те (і «наперекір демонам») письменник примудрявся подеколи сам писати навіть у такому стані – «за допомогою хворої лівої руки і зубів він встромлював собі перо поміж пальці правої руки і придержуючи її лівою, друкував букви» [Мочульський 2016, с. 111]. Власне активізація творчої праці в наступні після жорстокого удару долі роки була зумовлена тим, що Іван Франко навчився як так давати собі самостійно раду, бодай у роботі з книгами, і не в усьому залежати від помічників. Ба більше – «бували випадки, що поет переглядав сам другу коректу, як сина Петра не було вдома». «Франко переправляв слова і букви власними спаралізованими руками. Як він це робив – не знаю. Досить що букви виходили з-під пера поета дуже zdeформовані, нечіткі, чудернацькі. Вони радше нагадували знаки китайського або турецького письма, ніж наш український алфавіт», – згадував Іван Ющишин, редактор часопису «Учитель» [Цит. за кн.: Горак 2008, с. 467, 467–468]. А сама духовно-творча діяльність мала для нього цілющу силу: «з припливом фізичних і творчих сил не мучила його нервова недуга» [Лукиjanович 2011, с. 459]. Вона

ніби відступала, не в змозі встояти перед напливом «вищої» й могутнішої енергії.

Природно тому, що хворий намагався будь-що-будь позбутися «дротів пекольних», оскільки це означало не просто полегшення від страждань, а бодай якусь можливість повноцінно працювати, заробляти на хліб насущний і сповняти життєві зобов'язання та релігійну повинність. «Упродовж усього довгого часу недуги поет старався звільнити собі руки для праці з дивовижною впертістю та винахідливістю, усіма способами, можливими й неможливими, реальними та цілком, здавалось би, фантастичними», – підсумовує розмову на дану тему Ярослава Мельник [Мельник 2016, с. 72]. Від його зусиль і конкретних заходів у цьому напрямку іноді аж дух спирає.

Намагалися зарадити йому в біді щирі друзі й шанувальники – частіше наївно й по-своєму дивно, грубо «механічно». Так, отець Левко Бірецький радив звернутися «до зручного механіка», аби той допоміг із відповідним «механізмом заступинчим хоть в части палиц у рук»³. Навряд чи до подібних дій доходило, та деякі аналогічні заходи Іван Франко робив самостійно чи з допомогою рідних. Дочка Анна епістолярно інформувала проф. Ярослава-Богдана Рудницького, що «після своєї хвороби, коли прийшов параліч рук, тато зараз же старався цілою намагою своєї волі відзискати володіння рук, – властиво, можна навіть сказати, що і від самого початку цього процесу він мочив руки в гарячій воді й просив нас їх випростовувати. Ми навіть прив'язували їх на дощечку на якийсь час. Але параліч поступав, причім мав тато сильний біль»⁴.

У контексті обговорюваної проблеми варто, на мій погляд, спробувати розгадати й «ребус», пов'язаний із епатажним Франковим висловлюванням в одному з листів Василю Доманицькому: «[...] Ми осьмішуємося як нація, вважаючи Шевченка якимось пророком, якоюсь святістю. Дуже мірний талант, якого твори крім декількох ліричних п'єс сьогодні ні на кого в світі не зроблять ніякого враження і якого головна історична заслуга в його власній особі, в його судбі та що найбільше в маленькім “Кобзарі” 1840 р[оку] (моральний удар української суспільности, що змусив її подумати по-людськи про кріпаків) – і ми сьогодні, сто літ по його народженню ще носимося з ним і величаємося його поезією перед усім світом, який тої поезії не знає і знати не хоче, бо не знаходить у ній нічого інішого такого, щоб йому промовило до серця. А Ви мало не дурієте над тим, як би видати по змозі поправне видане його віршів і носитеся зі своїми варіантами як справді з чимось дуже цінним» [З приводу 1930, с. 288]. Зазначені контрверзи й емфазі не просто звучать дивно й незвично з вуст Івана Франка, – вони, прямо сказавши, шокують і суперечать усім його зусиллям і досвідів в напрямку популяризації Тараса Шевченка й

³ Див. там само фрагмент його листа письменникові від 27 вересня 1912 року.

⁴ Цит. за приміткою Михайла Шалати до її статті «Рукописи Івана Франка в Канаді» [Франко-Ключко 2006, с. 148].

осмислення його художньої й національно-політичної сутності. Погодимося, що для такої неочікуваної рефлексії, такого різкого спалаху навіть хворобливої свідомості мусив бути відповідний, могутньої сили подразник⁵. Й одним із напрямків його з'ясування може бути комплекс проблем, пов'язаних із внутрішньою відразою (через «примус» й ускладнення від перевантаженості нею) до технічної, спомагавчої роботи, в жертву якій доводилося віддавати творчу енергію й насагу.

Насамперед зауважу, що аналізований лист став відповіддю на дві епістоли адресата. У них Василь Доманицький не так навіть прохав Франка допомогти йому в роботі над новим, повним і критичним виданням «Кобзаря» («Треба б його якнай-докладніше уложити; треба вивірити текст...»), а просто-таки вимагав сливе в ультимативній формі виконати для нього чималий шмат роботи. Він ділився новими видавничими проектами і надсилав відбитки своєї присвяченої текстологічним проблемам видання Тараса Шевченка статті, що мала друкуватися в «Киевской старине». Був свідомий, що в ній чимало «гріхів вольних» і «невольних» у виборі варіантів, особливо стосовно творчості Кобзаря періоду «трьох літ» – перших безмірно більше. «Тут уже винен слабкий розмисел мій...», – визнавав він щиро і звертався за підтримкою й допомогою: «От тут то найбільш я й сподіваюся помочи Вашої, – щоб Ви, переглядаючи для критичного видання усякі редакції та варіанти, виправили усі мої нещасливі одміни у варіантах. Цього, крім Вас, ніхто не зробить⁶, бо кому охота братися до такої марудної роботи, як перегляд старих друкув «Кобзаря»!» [З приводу 1930, с. 286–287]. Заодно Василь Доманицький надто вже ревно допитувався, як у самого Франка йдуть справи зі звіркою варіантів текстів для його видання творів Кобзаря, благав негайно надіслати йому всі ті напрацювання а навіть готовий був задля ґрунтовного ознайомлення зі здобутками приїхати до Львова, бо вважав, що без усунення недоліків власної праці братися за нове видання не можна. Притому робив це в авральноманастирний спосіб, наполегливо ба навіть агресивно,

⁵ Навряд чи можна погодитися з Ярославом Мельник, буцімто це була «хвороблива ревність» чи бажання «суперника» «відвернути В[асиля] Доманицького від його наміру» повного й критичного видання творів Тараса Шевченка, що «змусили» його «на мить навіть принести в жертву святе і для нього ім'я Т[араса] Шевченка» [Мельник 2016, с. 22, 23]. Адже до того й опісля між протагоністами тривала плідна співпраця, взаємодопомога, обмін науковою інформацією і т. ін. Тож гадаю, що «удар» по Шевченкові прийшовся рикошетом від дещо іншого «об'єкта».

Звісно, що проблема міжлітературних взаємин, творчого змагання і суперництва, як і стосунків видатних творчих особистостей загалом, надзвичайно складна, міцно скомплікована й багатопланова. Вона передбачає складну діалектику традицій і новаторства, «наслідування – відштовхування» і неминучу, сказати б, конфліктологію «батьків» і «дітей». У її внутрішній структурі, вочевидь, передбачено місце й «низьким» інстинктам, зокрема, заздощам і конкуренції. Та в даній ситуації, мабуть, не вони зіграли вирішальну роль.

⁶ Пор. у наступному листі: «Знову тільки на Вас надія, бо критики в російській Україні тяжко дочекатися» [З приводу 1930, с. 287].

невідчепно: «Всею душею уповаю на Вас – на те, що своєю роботою – переглядом текстів – виправите не одну мою помилку, особливо до р[оку] 1847... Благаю Вас не одмовте мені: напишіть отсе з першою поштою (на редакцію “України”, бо я через два дні виїжджаю звідси), в якому стані Ваша праця: чи поступила вона наперед, чи є що в друкованих аркушах, чи тільки в рукописові? Чи сподівається в скорім часі посунути її? Чого можна сподіватися в цім напрямі за місяць-півтора? Може, в крайнім разі, коли друкованого за цей час не буде нічого, але буде в рукописі, – то чи не міг би я приїхати днів на кілька до Львова поглянути? Одне слово: *Який є спосіб і як його зреалізувати, щоб скористатися Вашою працею...* Зробіть величезну послугу цю. І сповістіть мене, про що прошу» [З приводу 1930, с. 287].

А руки адресата відмовлялися служити... Тож чи не тоді-то й почала закрадатися гадка (а радше – утверджуватися в свідомості), що саме надмір роботи призвів до такого жажливого каліцтва. Через те і в «Історії моєї хвороби» зазначив даний чинник на першому місці («головно [...] той навал літературної праці, переважно зовсім механічного характеру»).

Василя Доманицького можна зрозуміти: для нього наукове видання Кобзаря було головним, в певному сенсі єдиним предметом інтелектуальних зосереджень, тим-то віддавався йому весь, до останку і без застережень. Натомість для Івана Франка, котрий водночас і паралельно мусив виконувати, умовно кажучи, десяток різних завдань, така настирність й імперативні вимоги видалися не просто зайвими, а викликали понад міру роздратування й неадекватну реакцію – особливо якщо зважити, що з виконанням своїх зобов'язань перед відділом Наукового товариства ім. Тараса Шевченка він не встигав. А головне, що це була знову-таки значною мірою і насамперед марудна технічна робота, «механічне коректорське ремесло», як висловився він в іншому листі до того самого адресата [З приводу 1930, с. 302], без творчого первня й дерзання, яким був ситий по саму зав'язку, за яким, як кажуть, Світу Божого не бачив і з якого не міг ніколи виборсатися («не встаю від копіювання листів Драгоманова, коректи Шевч[енка], приповідок та творів Драгоманова» [Франко 1976–1986, 50, с. 323]).

До того ж було вже, мабуть, розуміння, що взятий на себе «навал роботи», здебільшого механічної і чорнової, що виходить за межі людських сил і можливостей, раніше чи пізніше дасть про себе знати – жорстоко й підступно. А скільки через неї зосталося нереалізованими оригінальних творчих планів, скільки «ненароджених дітей» могло висунути йому свої звинувачення!.. Тож Тарас Шевченко «постраждав» у цій екзистенціальній ситуації, як на мене, поневолі.

Та й тодішній психо-емоційний стан не сприяв аж ніяк духовно-творчій діяльності. Про нього, про драматичні внутрішньо-суб'єктивні перемини й ускладнення, суттєві зміщення в психічній структурі письменник повідомляв Федора Вовка, відгу-

куючись на пропозицію «Малорусской комиссии» Петербурзької академії наук балотуватися в її дійсні члени й перебраться жити в царську столицю. «Розуміється, я не маю нічого проти того, щоб перенестися до Петербурга, особливо коли се може мати зв'язок з організацією й оживленням наукової праці України, – писав він. – Щоправда, я дійшов тут уже до повного отупіння й апатії, з чим у парі йде почуття упадку і вичерпання моїх духовних сил, та, може, се минеться» [Франко 1976–1986, 50, с. 320]. І той душевно-кризовий смерч, який неблаганно й безжално, дев'ятим валом сунув на нього, погрожуючи знищити, непокоїв і лякав не менше, ніж життєві драми й негаразди. Ба більше – Іван Франко здогадувався про ймовірні масштаби й кінцевий наслідок грядущої катастрофи. Не випадково передчуття смерті ще раніше почало закрадатися в його художній переживання.

А ще ж Людмила Драгоманова звинувачує в підлості й злопам'ятстві, в заздрості слави її чоловіка й поширюванні пліток про нього. Хоч насправді це була боротьба й затяті герці не так із покійником, як із його ідеями, що раковою пухлиною інфікували духовний і національно-екзистенціальний простір України [Піхманець 2016, с. 137–138].

Разом узятє, все воно й викликало таку нервово-бурхливу й несподівано-гостру реакцію і «відскоком» вдарило по Шевченкові. У суті справи Іван Франко сприйняв невгавучі апеляції Доманицького як насмішку чи знущання. Таку траєкторію інтерпретаційного дискурсу і такий глибинний мотив «бунту» засвідчують початкові рядки його епістоли: «Дорогий товаришу! Відписую Вам зараз на Ваш лист і на попередній, в яким я бачив коли не кпини, то симптом якоїсь умової хвороби. Вибачайте, що так говорю, але я не жартую. Що се з Вами діється? Невже Ви справді помішалися на тім Шевченковім тексті? Все те, що Ви зробили для його усталення, маючи під руками автографи, дуже добре, але не забувайте, що для зрозуміння і оцінки Шевченка се все не варто й нюху табаки. А я що ще маю зробити? Порівнане старих помилок з новими у друках, се має бути щось таке монументальне, чого тільки від мене можна надіятися? Се ж діло друкарняного коректора. І чого Ви осьмішуєте себе, висловлюючи такі пляни, як виданє всього Шевченка в факсиміле автографів? Для кого й по що се інтересне? І кому сьогодні крім друкарським коректорам важно усталити його текст?» [З приводу 1930, с. 288].

Рівночасно Іван Франко торкнувся в даній переписці ще одного важливого питання, остаточно не вирішеного й досі: текстологічний коментар як самостійний жанр друкованої продукції – чи варто його окремо публікувати, у формі автоном-

ної статті, а чи вважати органічним і невід'ємним компонентом науково-критичного зібрання творчої спадщини класиків із відповідними видавничими наслідками? «По моему того, чим Ви заповнили стільки аркушів друку, зовсім не варто було друкувати, а визискати той матеріал при виданні “Кобзаря” та й годі [...]», – висловлював він свою позицію [З приводу 1930, с. 288].

Висновки. Інцидент було вичерпано без образ і експесів, а Василь Доманицький ніколи про нього не згадував, із розумінням поставившись, треба гадати, до Франкових нотацій та їх глибинних підстав, і більше не звертався з подібними проханнями, хоч співпраця між ними тривала й надалі, що підтверджує висловлені припущення про його природу й мотиваційні засади. А свою оцінку подвижницькій праці Доманицького над науковим виданням творів Тараса Шевченка загалом й опублікованої на сторінках «Киевской старины» студії «Критичний дослід над текстом “Кобзаря”» зокрема Іван Франко дав у передмові до власного видання Шевченкових текстів. «Ми, нарешті, побачили Шевченкові твори в їх правдивім блиску, вникли в робітню великого артиста і зрозуміли ту велику працю, яку він провадив майже рівночасно зі своєю поетичною діяльністю над шліфуванням, вигладжуванням та доповнюванням своїх творів», – писав він [Франко 1976–1986, 37, с. 562–563].

Показово й те, що саме з Василем Доманицьким Франко найчастіше ділився тоді таємницями свого кризового психо-духовного буття. Вочевидь тому, що в його долі й самовідданій, безкорисливо-фанатичній вірності науковій справі він побачив почасті відбиток і своєї власної долі, а також ті ознаки «умової хвороби», на які так гостро реагував. І чи не була це в певному сенсі реакція на себе самого: протест і обурення, що таким ставленням до «песього обов'язку» загалом і наукової повинності зокрема занাপастив значною мірою свою життєву долю?.. Можливо, що таким чином інтуїтивно бажав убезпечити адресата від життєвої трагедії.

Варто пам'ятати також, що Іван Франко був, як сам себе характеризував, «більше популяризатор, ніж оригінальний учений» [Франко 1976–1986, 50, с. 115]. «У науці і публіцистиці я був і, мабуть, усе буду тільки дилетантом. Мене тягне сюди і туди, я силкуюся пізнати се й те питання, а коли берусь писати про нього, так се головно для того, що ніхто компетентніший про нього не пише», – зізнавався він Агатангелові Кримському [Франко 1976–1986, 50, с. 115]. І нехай у поданій самохарактеристиці є значна доля перебільшення, та строго академічних правил і вимог він справді не завжди дотримувався.

Література

1. Гнатюк В.І. Франко і Наукове товариство імені Шевченка. Спогади про Івана Франка: Видання 2-ге, доповнене, перероблене / Упорядник Михайло Гнатюк. Львів: Каменяр, 2011. С. 294–294.
2. Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко. Книга дев'ята: Катастрофа. Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2008. 480 с.
3. Єфремов С. Зі спогадів про Ів. Франка. *Спогади про Івана Франка*: Видання 2-ге, доповнене, перероблене / Упорядник Михайло Гнатюк. Львів: Каменяр, 2011. С. 299–306.

4. З приводу двадцятиліття «Кобзаря» в редакції В. Доманицького (Його листування з Ів. Франком) / Подав Михайло Возняк. За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття. Кн. 5. 1930. С. 286–309.
5. Лукіянович Д. Мої зустрічі з І. Франком. Спогади про Івана Франка: Видання 2-ге, доповнене, перероблене / Упорядник Михайло Гнатюк. Львів: Каменяр, 2011. С. 455–462.
6. Мельник Я. ...І остання часть дороги. Іван Франко в 1908–1916 роках / видання друге, виправлене і доповнене. Дрогобич: Коло, 2016. 440 с.
7. Мочульський М. Іван Франко: Студії та спогади. Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2016. 135 с.
8. Піхманець Р. «Признаюся до гріха...»: драматичні колізії взаємин Івана Франка з Михайлом Драгомановим». *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Том ССLXIX: Праці Філологічної секції*. Львів, 2016. С. 102–142.
9. Піхманець Р. Тарас Шевченко і Михайло Драгоманов: протилежні коди національно-екзистенціальних стратегій. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 216 с.
10. Франко І. Історія моєї хвороби. Причинки до біографії Івана Франка останніх років життя: Історія моєї хвороби. Листи / Підготовка матеріалів до друку, передмова і примітки Ярослави Мельник. *Українознавство: документи, матеріали, раритети*. Івано-Франківськ: Плай, 1999. С. 183–188.
11. Франко І. Зібрання творів: У п'ятдесяти томах. Київ: Наукова думка, 1976–1986.
13. Франко-Ключко А. Писання / Упорядник, редактор, автор вступної статті і коментарів Михайло Шалата. Дрогобич: ПП «Посвіт», 2006. 378 с.
14. Шеремета М., Шеремета Л. «Хвороба моя не для сучасної медицини. Лікарі не мають жадної влади...». *Нова Зоря*. 2000. Число 35 (405). С. 6.

References

1. Hnatiuk V.I. (2011) Franko i Naukove tovarystvo imeni Shevchenka. [Franko and the Shevchenko Scientific Society]. Spohady pro Ivana Franka: Vydannia 2-he, dopovnene, pereroblene / Uporiadnyk Mykhailo Hnatiuk. Lviv: Kameniar. S. 294–294 [in Ukrainian].
2. Horak R., Hnativ Ya. (2008) Ivan Franko. Knyha deviata: Katastrofa [Ivan Franko. Book Nine: Catastrophe]. Lviv: Vydavnychiy tsentr imeni Ivana Franka. 480 s. [in Ukrainian].
3. Yefremov S. (2011) Zi spohadiv pro Iv. Franka. Spohady pro Ivana Franka [From the Memoirs of Ivan Franko. Memoirs of Ivan Franko]: Vydannia 2-he, dopovnene, pereroblene / Uporiadnyk Mykhailo Hnatiuk. Lviv: Kameniar. S. 299–306 [in Ukrainian].
4. Z pryvodu dvadtsiatylittia «Kobzaria» v redaktsii V. Domanytskoho (Ioho lystuvannia z Iv. Frankom) (1930) [From the Twenty-First Edition of “Kobzar” Edited by V. Domanytsky (his correspondence with Iv. Franko) (1930)] / Podav Mykhailo Vozniak. Za sto lit. Materialy z hromadskoho y literaturnoho zhyttia Ukrainy KhIKh i pochatkiv KhKh stolittia. Kn. 5. S. 286–309 [in Ukrainian].
5. Lukiiianovych D. (2011) Moi zustrichi z I. Frankom. Spohady pro Ivana Franka [My Encounters with I. Franko]: Vydannia 2-he, dopovnene, pereroblene / Uporiadnyk Mykhailo Hnatiuk. Lviv: Kameniar. S. 455–462 [in Ukrainian].
6. Melnyk Ya. (2016) ...I ostatnia chast dorohy. Ivan Franko v 1908–1916 rokakh [And the Last Part of the Road. Ivan Franko in 1908–1916] / vydannia druhe, vypravlene i dopovnene. Drohobych: Kolo. 440 s. [in Ukrainian].
7. Mochulskyi M. (2016) Ivan Franko: Studii ta spohady [Ivan Franko: Studies and Reflections]. Kolomyia: Vydavnycho-polihrafichne tovarystvo «Vik», 2016. 135 s. [in Ukrainian].
8. Pikhmanets R. (2016) «Pryznaiusia do hrikha...»: dramatychni kolizii vziemyn Ivana Franka z Mykhailom Drahomanovym» [«Pryznaiusia do hrikha...»: Dramatic Collisions between Ivan Franko and Mykhailo Drahomanov». *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. Tom SSLKKhIKh: Pratsi Filolohichnoi sektsii. Lviv. S. 102–142 [in Ukrainian].
9. Pikhmanets R. (2015) Taras Shevchenko i Mykhailo Drahomanov: protylezhni kody natsionalno-ekzystentsialnykh stratehii [Taras Shevchenko and Mykhailo Drahomanov: Opposing Codes of National-Existential Strategies]. Ivano-Frankivsk: NAIR. 216 s. [in Ukrainian].
10. Franko I. (1999) Istoriiia moiei khvoroby. Prychynky do biohrafii Ivana Franka ostannikh rokiv zhyttia: Istoriiia moiei khvoroby. Lysty [History of My Illness. Notes on the Biography of Ivan Franko in the Last Years of His Life: History of My Illness. Letters] / Pidhotovka materialiv do druku, peredmova i prymitky Yaroslavy Melnyk. Ukrainoznavstvo: dokumenty, materialy, rarytety. Ivano-Frankivsk: Plai. S. 183–188 [in Ukrainian].
11. Franko I. (1976–1986) Zibrannia tvoriv [Collection of Works]: U piatdesiaty tomakh. Kyiv: Naukova dumka, [in Ukrainian].
13. Franko-Kliuchko A. (2006) Pysannia [Writing] / Uporiadnyk, redaktor, avtor vstupnoi statti i komentaryv Mykhailo Shalata. Drohobych: PP «Posvit». 378 s. [in Ukrainian].
14. Sheremeta M., Sheremeta L. (2000) «Khvoroba moia ne dlia suchasnoi medytsyny. Likari ne maiut zhadnoi vlady...» [“My Illness is not for Modern Medicine. Doctors do not Have the Power to Covet...”]. *Nova Zoria*. Chyslo 35 (405). S. 6 [in Ukrainian].

**TARAS SHEVCHENKO IN THE RECEPTION OF IVAN FRANKO:
LITTLE-KNOWN PAGES**

Abstract. This article examines selected aspects of the little-known correspondence between Ivan Franko and Vasyl Domanytskyi regarding the preparation of a complete academic edition of *Kobzar* by Taras Shevchenko, on which both scholars were working at the time – Franko in Lviv and Domanytskyi in Kyiv. The conflict arose unexpectedly when Domanytskyi urgently requested Franko’s assistance in clarifying several problematic textual passages in Shevchenko’s works, while simultaneously insisting that Franko intensify his efforts in this direction, arguing that no one else was capable of accomplishing such a task. Franko reacted sharply to this appeal, stating, among other things, that – with few exceptions – the poet’s literary works were not worth such exhaustive involvement or the sacrifice of one’s health and creative plans for the sake of their publication. These striking and seemingly paradoxical remarks, which diverge from Franko’s well-known views on the power of the word and the national significance of *Kobzar*, should be interpreted in the broader context of his life and work at the time. This period was marked by a deepening mental and emotional crisis and the progression of rheumatoid arthritis, which led to joint deformation and partial paralysis of his hands. Franko himself attributed much of his condition to the “overwhelming amount of literary work, mostly of a purely mechanical nature”. Under such circumstances, any additional burden of routine textual labor inevitably aggravated his illness. Thus, Franko’s critical remarks about Shevchenko may be understood as a form of psychological displacement – or a “ricochet effect” – that occurred at the peak of his psycho-spiritual crisis.

Keywords: Taras Shevchenko, Ivan Franko. Vasyl Domanytskyi, reception studies. comparative studies, epistolary, textual studies, mental and psychological crisis.

© Піхманець Р., 2026 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.04.2026
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.05.2026
Дата публікації: 31.05.2026

Роман Піхманець – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Карпатського національного університету імені Василя Стефаника; Івано-Франківськ; Україна; roman.pikhmanets@cnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-3759-6843>

Roman Pikhmanets – Doctor of Philology, Professor of the Department of Ukrainian Literature of Vasyl Stefanyk Carpathian National University; Ivano-Frankivsk; Ukraine; roman.pikhmanets@cnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-3759-6843>